

POSSEIBLE: FELSEFE DERGİSİ

Cilt 12/ Sayı 1 / Temmuz 2023

ISSN: 2147-1622

Descartes'in ve Leibniz'in Rasyonalist Felsefesinde Dil Sorunu

Svitlana Nesterova Coşkun

Bartın Üniversitesi
svitlanane@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4128-708X

Öz

Bilgi problemi üzerinde odaklanan Yeniçağ filozofları, aynı zamanda bilginin ifadesi ve iletilmesinde aracılık eden dili araştırmaya yönelir. Bu çalışma Rene Descartes ve Gottfried Wilhelm Leibniz başta olmak üzere rasyonalist düşünürlerin dile dair görüşlerini incelemeyi ve söz konusu görüşlerin ileriki dil araştırmalarına katkılarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmamız, erken rasyonalistlerin dil görüşlerinde üç temel temanın belirlenebileceğini ortaya koymuştur. Bunlar arasında, mevcut kullanımdaki dillerin işlevleri ve problemler yönleri hakkındaki görüşleri (1); bilgiyi mükemmel bir şekilde ifade edebilen ideal bir dil tasarımları (2) ile dilin insan aklını ve ruhunu temsil eden özel bir yeti olduğuna dair görüşleri (3) sıralamak mümkündür. Araştırmamız, adı geçen filozofların görüşlerinin modern ve çağdaş dil felsefesinin, dil biliminin ve enformasyon kuramının gelişimini etkilediğini göstermiştir.

Anahtar Sözcükler: Rasyonalizm, Dil felsefesi, Leibniz, Descartes, Evrensel dil.

Posseible: Felsefe Dergisi, 2023, 12(1), 1-105.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8171462>

Kategori: Araştırma Makalesi / Gönderildiği Tarih: 18.04.2023

Kabul Edildiği Tarih: 20.06.2023 / Yayınlandığı Tarih: 25.07.2023

POSSEIBLE: JOURNAL OF PHILOSOPHY

Volume 12 / Issue 1 / July 2023

ISSN: 2147-1622

The Problem of Language in Descartes' and Leibniz's Rationalist Philosophy

Svitlana Nesterova Coşkun

Bartın University
svitlanane@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4128-708X

Abstract

Since philosophers of the early modern period focused on the study of knowledge, they were also forced to explore language as a means of expressing and transmitting knowledge. The purpose of this study is to analyze the views on language of such rationalist thinkers as René Descartes and Gottfried Wilhelm Leibniz and determine their contribution to subsequent language research. Our research has shown that three main themes can be distinguished in the linguistic views of the early rationalists: views on the functions and problematic aspects of natural languages (1), the project of a universal language capable of ideally expressing information (2), and the idea of language as a special ability representing the human mind and spirit (3). Our research has shown that the views of the early rationalists influenced the development of modern and recent philosophy of language, linguistics, as well as information theory.

Keywords: Rationalism, Philosophy of language, Leibniz, Descartes, Universal language.

Posseible: Journal of Philosophy, 2023, 12(1), 1-105.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8171462>

Category: Research Article / Date Submitted: 18.04.2023
Date Accepted: 20.06.2023 / Date Published: 25.07.2023

Descartes'in ve Leibniz'in Rasyonalist Felsefesinde Dil Sorunu

Svitlana Nesterova Coşkun

1. Giriş

Avrupa'da büyük keşifler ve buluşlar dönemi olarak bilinen Erken Modern Çağda bilgi toplumsal değerler hiyerarşisinde önemli ve kalıcı bir yer edinmiştir. Bilginin birçok ekonomik ve sosyal problem için çözüm anahtarı olarak görünmeye başlamasıyla birlikte, epistemolojik sorunsalı da felsefenin gündemini oluşturmuştur. Bu dönemin felsefesinin arayışını en iyi şekilde karakterize edebilen "Bilgi nasıl elde edilir?" sorusunun en etkileyici cevapları ampirist ve rasyonalist gelenekler çerçevesinde geliştirilmiştir. Söz konusu iki yaklaşım bilginin doğası ve oluşum süreci konusunda farklı görüş sergilemesine rağmen, her iki gelenek bilgi oluşumu ve aktarımı esnasında dilin kritik rolünün farkına vararak dilin çeşitli işlevlerini ve özelliklerini araştırmaya yönelmişlerdir. Böylece, söz konusu dönemde, epistemoloji alanında olduğu kadar, dil araştırmaları konusunda da hala etkisini sürdüren görüş ve kuramların geliştirildiğini görmekteyiz.

Dilin algılanır unsurlarının işlevleri üzerinde odaklanan ampiristlerden farklı olarak rasyonalist düşünürler, dilin doğasını mantıksal bir temele veya metafizik bir kaynağa dayandırarak anlamaya çalışır. Hatta rasyonalistlerin dili incelerken dilin kendisini görmezlikten geldiğini söylemek çok abartı olmaz. Rasyonalistler dili araştırırken onun arkasında bulunduğunu varsaydıkları insan ruhuna, tinine ve aklına ulaşmayı ummaktaydılar. Onlar için dil, aklın düşünsel içeriğine ve mantıksal temeline ulaşma yolu olduğu için araştırılmaya değerdir ve bu amaca hizmet ettiği ölçüde önem taşır. Dili iletici bir araç olarak değerlendirmelerinden dolayı, Descartes, Kant gibi önde gelen rasyonalist düşünürlerde dilin mahiyetini açıklayan bir kuram veya dilin yapısını ve unsurlarını konu edinen başlıca bir eser bulmak

pek mümkün değildir. Buna bağlı olarak, rasyonalist geleneğin dil araştırmalarına katkılarını değerlendiren çalışmaların da yaygın olmadığı görünür. Bununla birlikte, rasyonalistler gerek dil felsefesi gerekse dil bilimi araştırmalarına önemli etki yaratmıştır. Örneğin, dil biliminin ve felsefesinin gelişimine önemli ivme kazandıran Wilhelm von Humboldt'un çalışmalarında Kant'ın etkisi bilinmektedir (Sprangler 1908; Cassirer 2015). 20. yüzyılın en iddialı dil açıklamalarından biri olan retici Dilbilgisi Kuramını geliştiren Noam Chomsky, görüşlerinde Kartezyen dil felsefesine dayandığını açıkça belirtmektedir (Chomsky 2009). Bu durum, rasyonalist geleneğin dil anlayışının değerlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Bu alışma, başta Rene Descartes ve Gottfried Wilhelm Leibniz gibi 17.-18. Yüzyıl rasyonalist düşünürlerin dile dair görüşlerini incelemeyi ve söz konusu görüşlerin daha sonraki dil araştırmalarına katkılarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Adı geçen filozoflar, rasyonalist geleneğin ilkelerini ortaya atan ilk temsilciler oldukları için, onların düşünsel mirasının incelenmesi sonraki gelişmelerin anlaşılması için büyük önem taşımaktadır.

2. Ren Descartes'ın Dil Araştırmalarına Katkıları

Rasyonalist felsefe geleneğinin başlıca temsilcisi olan Ren Descartes'ın (1596-1650) felsefi düşünce gündeminde dil analizi öncelikli konuma sahip olmadığı gibi, düşünürün bu konuya ayrıca ayırdığı başlıca eser de mevcut değildir. Bununla birlikte, Descartes'ın ortaya koyduğu bilgi, bilim ve düşünme doktrini, kaçınılmaz olarak onu destekleyen ve onun temel ilkelerine uyan bir dil anlayışının geliştirilmesini gerektirdi. Yansımaları günümüz bilim ve felsefesinde bulunabilen söz konusu anlayış, büyük lde rasyonalist yönlü dil felsefesinin gelişimini belirlemiştir. Bu anlayışın temelinde dili düşünme ediminin yansıma aracı olarak görme ve dilsel kategorileri, zihinsel ve mantıksal kategorilere indirgeme tutumları yatar. Descartes'a göre, *res cogitans* veya düşünen Şey sadece kendine yeten bir töz olduğu için, var olmak için başka hiç bir Şeye - dil dahil olmak üzere - ihtiyaç duymaz. Dolayısıyla, dil düşünceye göre ontolojik olarak ikincil konumda bulunduğu için anlamın dilsel işarete göre önceliği, üstünlüğü ve belirleyiciliği vardır. Ne var ki, düşünmenin sze göre ayrıcalıklı konumu herkese açık olmadığı için, insanlar çoğu zaman dikkatleri anlamdan ziyade sözcüklere yöneltir. Felsefenin İlkeleri isimli eserde Descartes, insan hatalarının ve yansımalarının oluşum sürecini ve sebeplerini aıkladırken, hatanın öncelikle eksik kavrayışla, sonrasında ise söz konusu kavrayışın yanlış sözcüklere bağlanması yoluyla oluştuğunu vurgular:

“Sonra, kavramları kendi ağzımızla belirtmek için bazı sözlere bağlıyoruz ve Şeylerden çok, o sözleri anımsıyoruz. Bunun için kavradığımız Şeyi, onu belirtmek için seçilen sözlerden tümden ayırınca, hiçbir Şeyi kolay kolay seike anlayamayız. Böylece insanların çoğu dikkatlerini Şeylerden çok sözlere verir; bu nedenle çoğu zaman anlamadıkları kavramlara inanır, anlamayı pek aramazlar, çünkü onları, eskiden anladığını sanır ya da öğrendikleri kişilerin bildiğini ve aynı yolla kendilerinin de öğrendiklerini sanırlar” (Descartes 2007, 98).

Doğal dillerin anlamı ve hakikati ifade etmede başarısız olduğuna ve iletişim esnasında yaşanan anlaşmazlıklara dair sitemlere Descartes'ın eserlerinde sıkça rastlanır. Descartes'a göre, insanların halen kullanmakta oldukları diller çok karmaşık ve bilginin ifadesi için uygun değildir: “Hemen hemen tüm kelimelerimizin anlamları karışıktır ve insanların zihinleri onlara o kadar alışmıştır ki, tam olarak anlayabilecekleri neredeyse hiçbir şey yoktur” (Descartes 1991, 14). Bu durumda, sözcükler anlamın önünü kapatır ve anlaşılmayı zorlaştırır.

Bununla birlikte, Descartes, bütün kusur ve sınırlılıklarına rağmen, insanda dil gibi bir özel yeteneğin var olması olgusunu, kendi metafizik anlayışını temellendirebilen bir argüman olarak kullanır. Şöyle ki, Descartes, insanın birçok fizyolojik fonksiyonunun mekanik yasaları çerçevesinde açıklanabilir olmasının yanı sıra insanın “kendi düşüncelerini anlatmak için değişik sözleri bir arada düzenleme ve onlardan bir söylev meydana getirme becerisinin” mekanik açıklamalara indirgenemez olduğunu söylemektedir (Descartes 2020, 70). Descartes'a göre, söz konusu yetenek insanı bütün diğer canlılar türlerinden ve herhangi bir makineden farklı kılmaktadır. İnsanın değişik durumlara karşılık sınırsız dilsel açıklama getirebilme yeteneği, sadece taklit veya tepkisel alışkanlıklarla açıklanamaz. En eğitimsiz ve yeteneksiz insanların bile konuşabilme konusunda zorluk çekmemesine karşılık en mükemmel hayvanların anlamlı bir iletişim kuramamaları durumu, “hayvanlarının aklının insanlardan daha kıt olduğunu değil, büsbütün akılsız olduğunu gösterir” (Descartes 2020, 70). Başka bir ifadeyle, ussal bir tür olarak insanda, organlarının yapısıyla açıklanamayan çok özel bir zihinsel organizasyon mevcuttur. Dili kullanabilme, sınırsız fikirleri ifade etme, hatta –dilsizlerde görüldüğü gibi- değişik dil formlarını geliştirme yeteneği, insanın bedensel olanın yanı sıra düşünsel bir boyuta da sahip olduğuna işaret eder: “konuşmayı bilmek için çok az akıl gerektiği görülür” (Descartes 2020, 71). Bu da Descartes için, insanda niteliksel olarak farklı olan bir tözün bulunduğu göstergesidir. Bütün bu iddialar, konuşma yetisinin, insana özgü olan akıl türünün olmazsa olmaz özelliği olduğunu ve dolayısıyla insanın düşünsel tözünün yegâne bir belirtisi olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu durumdan, Descartes'ın dile son derece önemli bir rol biçtiği anlaşılmaktadır.

Descartes'ın dil kullanımını metafizik düalizminin kanıtı olarak görmesi, Kartezyen geleneğin başka önemli bir temsilcisi olan Fransız filozof Géraud de Cordemoy'yu (1626-1684) dil araştırmaları alanına yönlendirmiştir. Cordemoy, dilin insan düşüncesindeki rolüne odaklanarak, dilin sadece iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda düşünceyi şekillendiren bir aygıt olarak da işlev gördüğünü savunmuştur. Cordemoy, Konuşma Üzerine Söylev isimli yazıda dilin insan icadı olduğunu, kullanılan sözcüklerin anlamının toplumsal sözleşmeler ve anlaşmalar temelinde oluştuğunu iddia etmektedir. Ona göre dil, ayrıca ruh ve beden arasındaki iletişimi ve eşgüdümü sağlayan bir araçtır, çünkü idealar ile insanın duyuşal izlenimleri arasındaki uyumun yanı sıra ayrıca sözcükler ile zihnimizdeki fikirler arasında bir uyum ve karşılık söz konusudur. Ona göre, “insanların bir şeye ilk koydukları ismin sesi, ruhun o şeyin fikrine bağladığı bir histir. Beyinde o ismin izi, o şeyin izlenimiyle o kadar yakından bağlantılı olduğu için, onları ayırmakta büyük güçlük çekiyoruz. Bu nedenle, [yeni] bir dil öğrenmeye başladığımızda, genellikle bir şeyin adı olarak öğrendiğimiz ilk kelimeyi, öğrenmeye çalıştığımız yeni dilde kelimeyi açıklamak için kullanırız” (Cordemoy 2017, 580).

Mevcut dillerin kusurlu ve sakıncalı olduğu kabulü, Descartes'ın, düşünsel içeriğe uygun bir ifade aracı düşlemeye yönlendirmiştir. Söz konusu ideal dil tasarımı ise, doğrudan düşünürün bilgi kuramıyla ilişkilidir. Bilindiği gibi, Descartes'ın rasyonalist felsefi projesinin merkezinde, ne kadar çok ve çeşitli konuları kapsamasa da tutarlı, bütünsel ve bağlantılı olan bir sapientia humana bilgi sistemi ideali yatmaktadır. Bu ideal, organik bir bütünlük oluşturan, sağlam ilkelere dayanan ve apaçık basit (temel) hakikatlerden hareketle oluşturulan tek sistem halini alır (Descartes 2007, 99). Dilin doğasının analizi bağlamında bu fikir, ideal bilgiyi ifade edebilen ideal bir dil arayışı biçimini alır. Buna göre, bilişsel etkinliğin tüm biçimleri, tek ve aynı temel bilgi biçiminin tezahürü ve sonucu olduğu gibi, tüm dilsel etkinlikleri de tek bir evrensel dil kapsamında gerçekleştirmelidir.

Descartes'ın evrensel dile ilişkin görüşlerini, onun eserleri arasında doğrudan dil konusuna ithaf edilmiş tek bir yazı olan, düşünürün Abbé Mersenne'e yazdığı 20 Kasım 1629 tarihli bir mektuptan öğrenmekteyiz. Mektuptan anlaşıldığı gibi, o dönemde birçok bilim insanıyla yazışarak adeta araştırma koordinatörlüğü görevini üstlenmiş Abbé Mersenne; Descartes'a, bilinmeyen bir yazar tarafından Latince basılmış ve bütün halklarca kullanabileceğini iddia ettiği yapay evrensel dil önerisini içeren bir broşür göndererek esere ilişkin filozofun fikrini sormuştur. Descartes, yanıtında, önerilen projenin eksikliklerini sert bir şekilde eleştirmekle birlikte, genel olarak dilin işlevlerine ve doğasına ilişkin kendi fikirlerini formüle eder ve olası ideal dilin özelliklerini açıklar. Söz konusu mektupta Descartes, mevcut yerel dillerin "ortak" yönlerine dayanarak kurgulanmış yapay evrensel dilin olası faydalarına ve yaygınlaşma ihtimaline kuşkuyla bakmaktadır. Descartes'a göre, herhangi bir dilin öğrenilmesinde, biri kelimelerin anlamı, diğeri gramer olmak üzere iki önemli şey vardır. Karşıt argümanlarını sıralarken Descartes, öncelikle herkesçe kolay kullanabilecek bir fonetik kombinasyonlara dayalı bir gramerin bulunmasının imkânsız olduğunu söyler. Kelime anlamlarının meselesine gelince, Descartes, önerilen yapay dil projesi sahibinin yeni ve etkili bir mekanizma sunmadığını belirtir. Düşünürüne göre, eğer yeni yapay bir dilin kelimelerinin öğrenilmesi özellikle bu amaç doğrultusunda oluşturulacak bir sözlüğe bağlıysa, yeni bir sözlük geliştirmek yerine sözlükleri, ders kitapları, edebiyatı vs. mevcut olan dillerden birini (örneğin, Latinceyi) seçip ortaklaşa kullanmak daha elverişli görünmektedir (Descartes 1991, 13). Tarih boyunca geliştirilmiş çeşitli yapay dillerin, geliştiricilerin bütün çabalarına rağmen pek yaygınlaşmaması durumu, Descartes'ın argümanlarını haklı çıkarmaktadır.

Descartes'a göre, ideal-yapay evrensel dil, dünya dillerinin ortak fonetik veya dilbilgisel özelliklerine dayanmak yerine, evrensel mantığa dayalı olmalıdır. Bütün insanlar aynı mantığa ve akıl kabiliyetine sahip olduğundan, söz konusu dil evrensel ve birleştirici nitelik kazanır (Descartes 2021, 7). Buna göre rasyonel yapay dil, insan bilincinin kuşku duyulmaz içerik öğelerini nispeten sınırlı sayıda dilsel işaretlerle ilişkilendirilerek oluşturulmuş basit elementler ve sabit kurallar sisteminden oluşmalıdır. Düşünürüne göre, evrensel dilin matematikteki sayı dizisini andıran hiyerarşik bir düzene göre oluşturulması, söz konusu dilin bütün insanlar tarafından kolayca ve hızlı öğrenilebilmesini sağlar. Buna göre, sözcüklerin anlamlarını tek tek öğrenmek yerine, kavramlar arasındaki ilişkileri düzenleyen prensibi keşfederek, kavramları doğal sıraya (düzene) yerleştirmek ideal düşünmenin ve konuşmanın

anahtarıdır. Bu bağlamda, aşağıdaki paragrafı tam olarak aktarmanın önemli olduğunu düşünmekteyiz:

“...Böyle bir dilde ilkel kelimeleri ve sembolleri oluşturacak ve çok çabuk öğrenilebilecek bir sistem tasarlamının mümkün olacağına inanıyorum. İhtiyaç duyulan şey düzendir: İnsan aklına gelebilecek tüm düşünceler, sayıların doğal düzeni gibi bir düzende düzenlenmelidir. Bir insan tek bir günde, sonsuz sayı dizilerinin her birini adlandırmayı ve böylece bilinmeyen bir dilde sonsuz sayıda farklı kelime yazmayı öğrenebilir. Aynı şey, insan aklının kapsamına giren tüm diğer şeyleri ifade etmek için gerekli olan diğer tüm kelimeler için de yapılabilir. Bu sır keşfedilirse, dilin yakında tüm dünyaya yayılacağından eminim. Pek çok insan, beş ya da altı gün içinde tüm insan ırkı tarafından anlaşılmayı öğrenmek isteyerek geçirir” (Descartes 1991, 12).

Yukarıdaki paragraftan anlaşıldığı gibi Descartes, doğal dillerdeki muğlaklığın ve karmaşanın üstesinden gelinmesini dillerin gramatikal veya fonetik yapısının düzeltilmesi yerine, bizatihi insanın düşünceleri arasındaki düzenin sağlanmasına bağlar. Descartes, basit, açık ve olgusal olarak desteklenen kavramlar arasındaki ilişkilerin keşfine dayanan düzeni belirleme işleminin, “bilimsel bilgiyi edinmenin en büyük sırrı” olduğunu söyler. Ona göre, “Eğer birisi, tüm insan düşüncelerinin bir araya geldiği insan imgelemindeki basit fikirlerin neler olduğunu doğru bir şekilde açıklasaydı ve onun açıklaması genel olarak kabul edilmiş olsaydı, öğrenmesi, konuşması ve yazması çok kolay evrensel bir dil ummaya cüret ederdim” (Descartes 1991, 13). Düşünürü göre, böyle bir dil, konuları net bir şekilde aktarmayı sağladığı için, insanların akıl yürütmeleri esnasında hataya düşmelerini neredeyse imkansız hale getirir ve böylece, insanların kolayca dünya gerçekleri hakkında güvenilir bilgi edinmesini sağlar.

Felsefeyi bütün bilimleri bünyesinde birleştiren bir “ağaç” olarak gören Descartes (Descartes 2007, 41), son derece basit bir elementler ve kurallar sistemi olarak tek bir rasyonel yapay dil yaratma işinin de felsefenin vazifesi olduğunu düşünmektedir: “Böyle bir dilin icadı hakiki bir felsefeye bağlıdır. Çünkü böyle bir felsefe olmadan, insanların tüm düşüncelerini numaralandırmak ve sıralamak, hatta onları açık ve basit düşüncelere ayırmak imkânsızdır” (Descartes, 1991, s. 13). Genel olarak, ideal evrensel bir dilin geliştirilmesi gerektiğini vurgulayan Descartes, bu projenin ancak uzak bir gelecekte gerçekleşebileceğini ifade eder. Böylece Descartes’ın, daha önce felsefe temelli bir dilbilgisini yaratma ihtiyacını dile getiren Francis Bacon tarafından atılan bir problem alanını¹ genişlettiğini ve başta Leibniz olmak üzere birçok araştırmacıya evrensel bir dil bulma konusunda ilham verdiğini söylemek

1 Bacon, gerek bilimsel çalışmalar açısından, gerekse insanlar arası iletişiminin iyileştirilmesine hizmet edecek Felsefi dilbilgisini geliştirilmesinin önemini dile getirmiştir. Böyle bir dilbilgisi, sözcükler arasındaki ilişkilerden ziyade, sözcükler ile nesnelere arasındaki ilişkileri ve düşünmeyi (reason) konu edinir. Ampirik yaklaşımına uygun olarak Bacon, en mükemmel gramere tümevarımsal yöntemle, birçok dilin karşılaştırmalı analizinin yapılması yoluyla oluşturulabileceğini söyler. Bacon, Babil Kulesi efsanesinde konu edilen dünya dillerinin farklılaşması olayının, cennetten kovulmasının ardından insanlığın başına gelen en büyük ikinci lanet olduğunu söyleyerek, evrensel gramerin keşfinin söz konusu lanete karşı derman olabileceğine inanmaktadır (Bacon 1882, 111).

mümkündür. Bununla birlikte, dilde değerli olan ne varsa metafiziksel bir töz olan düşüncede, düşünen ruhta aranması gerektiğine dair yaklaşım, dilin bütün nesnel unsurlarının güvenilmez ve değersiz olduğu fikrini de beraberinde getirmiştir. Bu da, özellikle rasyonalist doktrin açısından dilsel işaretlerin ve bir bütünsel bir yapı olarak dilin nesnel temellerden yoksun kalmasına yol açtı.

3. Leibniz'in Dile Dair Görüşleri

Alman düşünür Gottfried Wilhelm Leibniz'in (1646-1716) felsefe, mantık, matematik, fizik ve tarih alanlarının gelişmesine olduğu kadar, dil bilimi ve dil felsefesine de önemli katkılarda bulunmuştur. Leibniz, özellikle dil biliminin ve dil felsefesinin temel sorularının kavramlaştırılmasında ve bunların ele alınma şeklinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Rasyonalist felsefenin bir temsilcisi olarak Leibniz, dil ve konuşmayı başta düşünme ve kavrama edimleri bağlamında değerlendirmektedir. Bununla birlikte, Descartes'tan farklı olarak Leibniz, dilin bilgi oluşum sürecindeki aracılık rolüne vurgu yaparak dilin işleyiş mekanizmasının incelenmesine daha fazla önem vermektedir. Onun dil problematiğine yaklaşımını en açık bir şekilde aşağıdaki alıntı özetlemektedir: "Dillerin insan zihninin en iyi aynaları olduğunu ve kelimelerin anlamlarının tam bir analizinin bize anlamının işleyişini her şeyden daha iyi göstereceğini düşünüyorum" (Leibnitz 1916, 368). Başka bir ifadeyle, Leibniz, insanın anlama ve düşünme süreçlerinin anlaşılmasının, dil araştırmaları yoluyla gerçekleşebileceğine inanmaktadır.

Dile ilişkin Leibniz'in düşünceleri, başta 1765'te yayınlanmış İnsan Anlayışı Üzerine Yeni Denemeler (New Essays Concerning Human Understanding) adlı eserde bulabilmekteyiz. John Locke'un An Essay on Human Understanding adlı eserine eleştirel bir yanıt olarak tasarlanmış çalışmada Leibniz, dilin işlevlerine yönelik olarak Kelimeler Üzerine adlı üçüncü kitabını ayırmaktadır. Söz konusu eserde Leibniz, dünya dillerinin çeşitliliği ile farklılığını incelemekle birlikte, bütün diller için ortak olanı (kendi ifadesiyle formel olanı) tespit etmeye çalışır. İnceleme sürecinde bahsi geçen ilk konu, dillerin kökeni ve tarihsel gelişimi sorunu olarak şekillenirken, ikinci mesele ise konuşma ile düşünme, sözcükler ve idealar arasındaki ilişkiler sorunsalı olarak belirginleşir.

Yaptığı değerlendirme neticesinde Leibniz'in, dillerin kökenine ilişkin ilk tarihsel teorinin yaratıcısı ve dillerin soybilimsel sınıflandırılmasının ilk varyantını sunan biri olduğu kabul edilir (Klein, Joseph and Matthias 2017, 154-6). Düşünürün önerdiği sınıflandırma modern bilim açısından bakıldığında, genel olarak oldukça naif ve hatalı görünse de, uyguladığı karşılaştırmalı tarihsel analiz ve gruplandırma prensibinin dil araştırmaları alanı için yeni bir çığır açtığı söylenebilir. Bu yaklaşıma göre, diller arasında akrabalık veya tam tersi, farklılıklar tespit edilir; bunlar ailelere ve tarihsel kökene göre gruplandırılır. Leibniz'in söz konusu teorisi, daha çok lengüistik alanla ilişkili olsa da dil felsefesi için önemli bazı varsayımları içermektedir. Çünkü bu görüş, dillerin tarihsel süreçte geliştiğini, sözcüklerin anlamlarının değişime uğradığını ve söz konusu değişimlerde kültürlerarası etkileşim, yaşamsal pratikler, doğal etkenler gibi çeşitli faktörlerin etkili olduğunu öne sürer. Bütün bunlar Leibniz'in, dilsel göstergenin keyfiliği teorisine yakın durduğunu göstermektedir. Ona göre, kelime ile onun temsil ettiği anlamı arasındaki bağlantı hiçbir doğal zorunluluk tarafından

belirlenmez. Ancak düşünür'e göre, bu ilişki "bazen şansın bir payının olduğu doğal nedenlerle, bazen ise seçimin etkili olduğu ahlaki nedenlerle belirlenirler" (Leibnitz 1916, 292). Buna göre, sözcüklerin kökenini ve tarihsel süreçte uğradığı anlam değişikliklerinin izini sürmek, halkların geçmişteki yaşantılarının anlaşılmasına yardımcı olur, çünkü "genel olarak diller, halkların yazı ve sanattan önce ortaya çıkan en eski anıtları olduklarından, kökenlerinin, akrabalıklarının ve göçlerinin en iyi kanıtıdır" (Leibnitz 1916, 303). Bundan dolayı, sözcüklerin etimolojik analizi birçok araştırmada değerli ve faydalı olur.

4. Dilin Fonksiyonları

Dili toplumsal ilişkilerinin aracı olarak gören Leibniz, sözcüklerin öncelikle ideaları temsil etmeye ve açıklamaya hizmet ettiğini belirtir (Leibnitz 1916, 285). Dil kullanabilme kabiliyetinin insan için türsel bir ayırım olduğuna dair Aristoteles'in görüşüne katılan Leibniz, sadece insanların eklemli sesleri içsel düşüncelerin işaretleri olarak kullanılabilir durumda olduklarını ve kendi fikirlerini başkaları tarafından bilinir hale getirilebildiklerini söyler (Leibnitz 1916, 287). İnsanların kendilerini anlaşılır kılmak arzusu olmaksızın dilin asla ortaya çıkmayacağını kabul etmekle birlikte, düşünür, dilin düşünceleri dışı vurmanın dışında başka önemli işlevlerinin olduğuna dikkat çeker: "Ama yaratıldığından beri dil, hem kelimelerin soyut düşünceleri hatırlamasına yardımcı olduğu, hem de akıl yürütmede işaretlere ve sağır düşüncelere başvurmaktan elde ettiği fayda nedeniyle insanın kendisiyle baş başa akıl yürütmesine de hizmet eder" (Leibnitz 1916, 287). Bu bağlamda Leibniz, dilsel işaretlerin zihnimizdeki kavramları "etiketleyerek" onları hatırlamamıza ve akıl yürütmeler esnasında kullanabilmemizi sağlayarak, genel olarak insanın düşünme sürecinde önemli rol oynadıklarına vurgu yapar. Leibniz, böylece insan düşüncesinin doğası gereği esas olarak sözel olduğunu, düşünce oluşturma sürecinde kişinin yargıları sistematikleştirme aracı olarak her zaman kelimelere başvurduğunu belirtir.

Dilin iki temel işlevi olduğunu söyleyen Leibniz, ilkinin düşünme sürecini desteklemek, diğersinin ise düşüncelerimizi başka insanlara iletmek olduğunu vurgular. Dilin iletişimsel amaçla kullanılmasına gelince, Leibniz burada da iki farklı kullanım türünün olduğuna dikkat çeker. İlk uygulama türü, sözcüklerin sivil kullanımı olarak günlük yaşamdaki sıradan konuşmalardaki kullanımlardan oluşur. Diğeri ise sözcüklerin felsefi kullanımı, net ve kesin anlamları aktarmaya ve belirli hakikatleri genel cümlelerde ifade etmeye hizmet eden kullanımdır. Bu bağlamda, dilsel işaretlerin (sözcüklerin) kullanım durumunu dikkate alan, iki farklı işlev gerçekleştirdiği söylenebilir: İç konuşma/düşünme esnasında kelimeler bizler için kavramları hatırlatan etiketler (notae) olmaktadır ki bu kullanım, sayılar veya cebirsel sembollerin kullanımıyla aynıdır. Diğersinin insanlarla olan iletişimimiz esnasında ise, sözcükler gösterge olarak kullanılır (Leibnitz 1916, 370).

Leibniz, Locke'un kişinin özellikle kendi fikirlerini başka insanlara iletmek için dile başvurduğu iddiasına, yani insanın konuşmadan önce bir fikir ve bilgi sahibi olduğu varsayımına itiraz ederek, insanların çoğunun kendine ait fikirleri dile getirmektense, başkalarından duyduklarını aktardığına dikkat çeker. Buna göre, insanlar, düşüncelerini şeylerden çok kelimelerle ilişkilendirir ve bu kelimelerin

çoğunu onları temsil eden idealardan önce öğrendiğinden, sadece çocuklar değil yetişkinler de genellikle papağan gibi anlamadan konuşurlar. Ona göre, karşılıklı konuşmada aynı sözcükle işaretlediğimiz bir kavramdan anladığımız şeyler çoğunlukla farklıdır. Ayrıca, kavramların isimleri olan sözcükler, kullanıcısı olan kişinin bilmediği anlamları içerebilir. Aynı sözcük konuşma esnasında farklı bilgi seviyesinde bulunan muhataplarca farklı şekilde yorumlanabildiği için, iletişimde anlaşabilme sorununu gündeme getirir. Leibniz, bu bağlamda, “Dilin başlıca amacı beni dinleyen kişinin ruhunda benimkine benzer bir ideayı uyandırmaktır” diye belirtir (Leibnitz 1916, 307). Aynı zamanda düşünür, farklı tür ideaları temsil eden kelime türlerinde anlam belirsizliği derecesinin de farklı olduğuna dikkat çeker. Ona göre, en fazla belirsizlik basit fikirler ve kiplere özgüdür. Bu durum, Leibniz’i farklı sözcükler türlerinin özelliklerini araştırmaya teşvik eder.

Bilindiği gibi İnsan Anlayışı Üzerine Yeni Denemeler kitabı doğuştan fikirleri inkar eden ampirist yaklaşıma karşıt argümanlar geliştirmeyi hedeflediği için, Leibniz’in uyguladığı analiz aslında, sözcük türlerinin oluşmasına etki eden, ama tecrübe ve algılardan türetilemez olan düşünmenin içsel ilkelerine ulaşmayı amaçlar. Bu doğrultuda, bütün sözcüklerin isim, sıfat, fiil, bağlaç gibi dilbilgisel kategorilere bölünmesine ek olarak dil araçlarının analizinde iki ana grup belirlemeyi önerir: genel terimler ve özel/tikel adlar. Bu bölümlenme, sözcüklerin maddi ve yapısal özelliklerinden ziyade, onların işleyişinin formel ve mantıksal özelliklerini dikkate alır.

Leibniz, sadece tekil terimlerden oluşan bir dilin işlevsiz ve verimsiz olduğunu ve böyle bir dil ile bilgi üretmenin imkansız olduğunu ifade etmektedir (Leibnitz 1916, 307). Ona göre, genel terimlerin bulunmadığı halde dil diye bir şey olamaz. Aynı zamanda Leibniz, Locke’un tikel ideaları adları olan kelimelerin genel ideaları adları yapılmak suretiyle dillerin yetkinleştiği iddiasına itiraz eder. Leibniz, Locke’dan farklı olarak genel adların tikel adların oluşumunu öncelediğini ifade eder. Ona göre, daha ilk kullanımında bir isim, genel anlamıyla bir cins isim olma imkanı taşıdığı için, söz konusu ad başka şeyler için de kullanılabilir.

Leibniz’in dil felsefesinde genel terimler, özler, tözler ve arazlar dahil olmak üzere hem soyut hem de somut genel ideaları ifade etme araçları olarak karşımıza çıkar. Locke, genel ideaları, aynılık ve farklılık unsurlarını tespit etmek yoluyla gerçekleşen soyutlama işlemi neticesinde oluştuğunu söyler (Locke 1992, 352). Buna karşılık Leibniz, söz konusu iddiayı karşıt argümana çevirerek, aynılık ve farklılığa ilişkin anlayışın böylece, herhangi bir terimin oluşumunun öncesinde varolmak zorunda olduğunu vurgular. Buna göre, genel terimin oluşumu esnasında belirli bir karakteristik özellik, farklılaştığı diğer tüm özelliklerle aynı zamanda mukayese ilişkisine girer. Herhangi bir dizinin terimleri karşılıklı olarak birbirini sınırlayan bağıntılar içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, terim veya kavramın çözümlenmesi özellikle düşünen kişinin içsel düzenini sağlayacak mantıksal sınırların çizilmesiyle mümkün olmaktadır. Bu mantıksal düzeni hesaba katmayan bir açıklama yetersiz olacaktır.

Şeylerin özlerini ifade eden genel terimlerden bahsederken Leibniz, gerçek özler ve nominal özler arasında ayırım yapar: “Bu iki tür özü iki farklı adla adlandırmak ve birine gerçek, diğerine nominal öz demek bence fena olmaz” (Leibnitz 1916, 315).

Bu ayırmda, gerçek öz, ideaları ve kipleri kapsarken; nominal öz, cevherler, arazlar ve niteliklere işaret eder. Dolayısıyla gerçek öz, bir şeyin yapısını ve özelliklerini ön varsayan içyapıya karşılık gelir. Nominal öz ise, öncelikle bizim içindir – bir şeyi, bizim için söz konusu olan niteliklerini tanıdığımızda o şey olmasını sağlayan yöndür.

Leibniz ayrıca soyut ve somut terimler arasında ayırım yaparken, soyut terimler grubu içerisinde gerçek soyut terimler ve mantıksal soyut terimler arasında alt bölümlenmenin olduğuna dikkat çeker (Leibnitz 1916, 368). Gerçek soyut terimler, varlıkların, niteliklerin ve arazların parçalarını temsil eder. Mantıksal soyut terimler ise, yüklem özüdür, birbirini temsil eden terimlere dönüştürülmüştür. Gerçek soyutlamalar ya özler ve özlerin parçalarıdır ya da arazlardır, yani töze eklenenlerdir. Bunlar, en bölünmüş basit ideaları temsil eder ve birbiri vasıtasıyla açıklanamaz. Örneğin, “İnsanlık hayvanlıktır” veya “İnsanlık rasyonelliktir” demek yanlış olur. Bunun yanında, mantıksal soyut terimler, terimlere dönüştürülmüş yüklemelerden oluşur ve insan olma(k), hayvan olma(k) gibi şekil alır. Bunlar birbirinin kaplamasına girebildiği için, aralarında özne yüklem ilişkisini oluşturmak mümkündür. Örneğin, “İnsan olmak, hayvan olmaktır” dediğimizde mantıklı bir önerme elde edebilmekteyiz.

Ne var ki, düşünürü göre, her iki işlevi bakımından dilin mükemmel işlediği söylenemez (Leibnitz 1916, 370). Çünkü dilin doğasında var olan kusurların yanı sıra kasıtlı ve ihmalden kaynaklanan yanlış kullanımlara da rastlamak mümkündür. Kelimelerin Kötüye Kullanımı başlığı altında düşünür, söz konusu dil suiistimalinde en yaygın olan durumları tartışır. Ona göre, ilk ve en aşikar kötüye kullanım, açık ve net olmayan bir düşünceyi temsil eden sözcüklere başvurulduğunda ortaya çıkar. Bu tür kelimeler çoğunlukla felsefi ve dini mezhepler tarafından, bazı garip görüşleri desteklemek veya sistemlerindeki bazı zayıf noktaları örtmek için tanıtılırlar. İkinci dili kötüye kullanım durumu, insanların diğerlerden duydukları, ama anlamlarını tam olarak anlamadıkları sözcüklerin kullanımında meydana gelir. Çocuk iken insanlar, sözcükleri onlarla bağlantılı fikirlerden daha önce öğrenmeye alıştıkları için, bazı insanlar hayatları boyunca bunu yapmaya devam ederler. Üçüncü kötüye kullanım, ya kullarımdaki kelimelere alışılmadık anlamlar yüklemekten ya da yeni terimleri açıklamadan kullanmaktan kaynaklanan kasıtlı belirsizlik durumunda ortaya çıkar. Dördüncü dilsel suiistimal, sözcükler ile şeylerin aynı şey olduğu zannedilmesiyle, yani kelimelerin maddelerin gerçek özüne tekabül ettiği varsayıldığında meydana gelir. Beşinci sırada Leibniz, kelimelerin hiçbir şekilde tamamıyla temsil edemeyeceği şeylerin ifadesindeki kullanımını tartışır. Bu durumda, işlemi daha dar olan bir terim işlemi daha geniş bir terime eşitmiş gibi gösterilir. Altıncı kötüye kullanım durumu, insanların uzun süre kullandıktan sonra, iyi bilinen fikirleri iyi bilinen kelimelerle ilişkilendirerek, bu bağlantının bariz olduğunu ve herkesin bunu kabul ettiğini düşünmeye başlamasıdır. Bu nedenle, kesinlikle gerekli olsa bile, kullandığımız kelimelerin anlamı sorulduğunda bunu çok garip buluyorlar: “Hayat kelimesiyle ne kastettikleri sorulduğunda bunu hakaret olarak görmeyen çok az insan vardır” (Leibnitz 1916, 388). Ve son, yedinci kötüye kullanım, terimlerin mecazi anlamda veya dolaylı olarak kullanımından meydana gelir. Özellikle sanatta ve retorikte sıkça rastlanan ve fiilen bir aldatma sanatı olan söz konusu uygulama, tutkuları uyandırarak ve akli yanıltarak insanlar üzerinde güçlü bir tesire sahiptir.

Çünkü “insanların gerçeği pek umursamadıkları ve aldatmayı ve aldatılmayı daha çok tercih ettikleri açıktır” (Leibnitz 1916, 389).

Leibniz, yukarıda sıralanan hatalı kullanım durumlarının üstesinden gelmek için okuyucular için bazı önerilerde bulunur. Ancak, onun için, dilin düşünceleri oluşturmada ve iletmede mükemmel bir araç olmadığı açıktır. Leibniz yerel dillerdeki kelimeler genellikle birden fazla anlama sahip olduğundan, bilim felsefe ve metafizik alanlarında iletişimi ve akıl yürütmeyi zorlaştırdığını söyler. Bu gerçeğin karşısında, dönemin diğer düşünürleri gibi, Leibniz de ideal bir dil geliştirme fikrine ilgi duyar. Mevcut yerel dillerin yapılarını esas alarak evrensel bir dil geliştirmeye çalışan çağdaşlarından farklı olarak Leibniz, salt düşünmenin yasa ve ilkelerine mükemmel bir şekilde uyacak olan bir dil projesi tasarlar. Leibniz’in rasyonalist dil felsefesi projesi, dil sorununu evrensel bir mantığı keşfetme sorunsalı bağlamına yerleştirir. Rasyonalist felsefenin ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılan söz konusu projenin temel özelliklerine kısaca göz atalım.

5. Leibniz’in Yapay Dil Projesi

Leibniz, herkesin, anadili ne olursa olsun, anlayabileceği ve bilgi iletmede kusursuz olan yapay bir dil geliştirme fikrini, hayatının yaklaşık 40 yılı süresince geliştirerek çeşitli yazılarda temellendirmeye çalışır. Evrensel dil projesine dair ilk önemli çalışma, Leibniz’in henüz yirmili yaşlarında yazdığı ve yayımladığı ‘Birleştirme Sanatı Üzerine bir Tez’ (Dissertatio de Arte Combinatoria, 1666) isimli eser olmuştur. Leibniz, projesini, Descartes’ın güvenilir bilgi elde etmek için evrensel bir yöntem (mathesis universalis) yaratma konusundaki çalışmalarının bir devamı olarak görüyordu. Açıkça Descartes’ın etkisinin izlerini taşıyan tezinin konusunu, insan düşüncelerinin alfabesi (alphabetum cogitationum humanarum) kavramı olarak oluşturur. Yıllar sonra, bu projenin gelişme safhalarını anlatmak için kaleme alacağı bir yazıda Leibniz, söz konusu çalışmanın amacını şöyle özetler: “Kendimi bu araştırmaya daha gayretli bir şekilde adanmış olduğumda, insan düşüncelerinden oluşan bir alfabe yaratmanın mümkün olduğu ve bu alfabenin harflerinin kombinasyonlarının ve bunlardan oluşan kelimelerin analizi yardımıyla her şeyin keşfedilebilir ve çözümlenebilir olabileceği harika bir fikre rastladım” (Leibniz1984a, 412).

Leibniz’in Characteristica Universalis olarak adlandırdığı yapay evrensel dil, bilimsel ve felsefi önermelerin doğruluğunu denetleyebilen sembolik mantıksal hesaplama sistemi olarak tasarlanmıştır. Characteristica Universalis veya Evrensel İşaretler Sistemi adında geçen Latince olan characteres kavramını Leibniz şöyle tanımlar: “Kelimeler, harfler, kimyasal figürler, astronomik işaretler, Çince yazıları, hiyeroglif, müzik notaları, stenografi, aritmetik ve cebirsel simgeler gibi şeylerin hepsi, akıl yürütme sürecinde kullandığımız işaretlerin özel halleridir. Yazılı, çizilmiş veya oyulmuş şeye karakter (characteres) denir” (Leibniz 1984b, 501). Leibniz’in geliştirmeye çalıştığı yapay dil, kavram ile nesne ilişkisinden ziyade kavramlar arasındaki bağıntılar ağını yansıtmayı hedeflediği için, Leibniz söz konusu dil için özellikle ilişki ve orantı için tasarlanan matematiksel sayıları kullanmayı en uygun bulur. Leibniz, aslında Hobbes’un, kavramları kelimeler yerine sayılarla ifade edersek, düşünce sürecini bir hesaplama dönüştüreceğimiz fikrinden ilham alır (Hobbes 1965, 25-27). Bu fikir, Characteristica universalis’in özünü oluşturur. Böylece,

bu sistemde belirli bir kavram için belirli bir karakteristik sayı belirlenmekte ve söz konusu kavramla yapılacak olan işlemlere temel sağlamaktadır.

Characteristica universalis projesi Leibniz'in, bilginin doluluğunu apaçık bir şekilde ifade edecek olan bütün düşünce temellerinin (ilkelerin) eksiksiz bir şekilde sıralanmasının mümkün olduğu inancına dayanıyordu. Ona göre, nasıl ki her kelime harflerden oluşuyorsa, cümleler de kelimelerden oluşuyorsa ve nihayet her şey nasıl parçalardan oluşuyorsa, aynı şey insan düşünceleri için de geçerlidir. Evrensel dil tasarımı, öncelikle düşüncelerin en basit bileşenlerinin (ilkelerin) bulunmasını ve söz konusu ilkeler için uygun bir sembolik temsilin (karakteristik sayının) belirlenmesini öngörüyordu. Ardından, ilk ilkelerden elde edilen sembollerin birleştirilmesi yoluyla (combinatoria) bütün bileşik fikirlerin hem ifade edilmesi hem de doğruluk bakımından denetlemesinin mümkün olacağı tahmin ediliyordu (Leibniz 1984a, 412). Bileşik fikirleri basit olanlara ayrıştırırken, belirli sıralama ve tertip kurallarından hareket edilmelidir: birinci dereceden ilkeler basit kavramlardır, ikinci dereceden ilkeler bir çift basit kavramdır, üçüncü dereceden fikirler üç adet birinci dereceden kavram veya bunların bir kombinasyonundan oluşur. Böylece, tüm karmaşık kavramlar anlamın atomlarından elde edilir ve akıl yürütmenin yerini hesaplamalar alır. Düşünme süreci, bu durumda cebirsel dönüşümlerle ifade edilebilir.

İlkeler, Leibniz için sadece şeyleri değil, kipleri ve ilişkileri de içerir. Böylece, söz konusu sembolik dil, en temel ilkelerden başlayarak bütün fikirleri ortak sisteme entegre eden bir düzenin belirlenmesini hedefliyordu. Buna göre, dil yalnızca keyfi bir işaretler sistemi olmamalı, şeylerin gerçek temel parametrelerini yansıtmalıdır ve bu, düşüncenin anlamlı öğelerinin mantıksal bir analizini gerektirir. Leibniz, tüm kavramlar yığınının rastgele bir şekilde bölünmesi yerine, bilişsel sürecin içeriğini belirli temel bileşenlerden - birincil fikirlerden oluşan bir kompleks olarak düşünmeyi önerir. Söz konusu düzen, aynı zamanda onun metafizik görüşlerinin bir yansımasıydı: birleştirme sanatı, önceden Tanrı tarafından parçaların bir kombinasyonu olarak kurulmuş dünyanın yapısına dayanmaktadır. Düşünce ve bilginin sistemleştirilmesi aynı zamanda dünyanın yapısına uyduğu için, Leibniz, evrensel dilin hem ifade hem de keşif aracı olacağını umuyordu (Leibniz 1984a, 413).

Leibniz'e göre, Characteristika Universalis, üç temel amaca hizmet etmelidir. Birincisi, o farklı ülkelerin insanların birbirleriyle konuşmasını ve iletişim kurmasını sağlayacak uluslararası bir bilim dili olarak kullanılabilirdir. İkinci amaç, bilimde ortaya çıkabilecek tüm gerçek ve olası kavramların mantıksal bir analizinin yapılabilmesini sağlayacak bir sembolleştirme sisteminin geliştirilmesi ve ilişkili anlamlandırma ve tanımlama kuramlarının temellendirilmesidir. Ona göre, düşünme tarafından yapılan herhangi bir mantıksal farklılaşma, ancak bir göstergede sabitlendiğinde gerçek bir açıklık ve kesinlikle var olur. Bu, dil yapıları ile düşünce yapıları arasında, her iki alandaki ilerlemenin -fikirlerin analizi ve işaretlerin yaratılması- ortak ve uyum içinde gerçekleştirildiği bir korelasyon ilkesini kurar. Üçüncü olarak, Characteristika Universalis, bilinen olgulara dayanarak henüz bilinmeyenleri elde edilmesini sağlayacak geçerli çıkarımlar ve kanıtlama biçimleri belirlemelidir. Bu proje, ya yalnızca çelişki yasaının yardımıyla ya da yalnızca özdeşlik yasaının ve olguların yardımıyla kanıtlanabilecek yargıların

araştırılmasına izin veren analitik araçların aranmasını içeriyordu.

Özellikle söz konusu dilin temel birimleri olacak temel ilkeleri bulma meselesi Leibniz için, hem büyük bir ilham kaynağı hem de bir nevi meydan okuma olmuştur. Düşünürüne göre bunlara sahip olmak, Tanrı rolüne adım atabileceğimiz ve kombinasyon sanatı yoluyla dünyadaki her şeyi onlardan - bilinen ve bilinmeyen - inşa edebileceğimiz anlamına gelir. Yaşamının ilerleyen yıllarında Leibniz, temel kavramlardan birkaçını, her şeyden önce, ayrıştırma olarak anlaşılan analizin “ilkelere” ulaştığı fikrini revize eder. Bu bağlamda Leibniz şu soruyu sorar: İlke olduğunu varsaydığımız, ayrıştırma sonucu elde edilen belirli bir terimin gerçekten ilke olduğunu garanti edebilir miyiz? Analitik sanatın keşfedeceği hiçbir ilke yoksa bir *Characteristica universalis* yaratmayı düşünmek mümkün müdür? Bu tür tereddütler, filozofların en iyimseri olan Leibniz için kabul edilemezdi. İlkeleri gerçekten elde edemeyiz, ancak yine de onları varsayabiliriz. Ayrıca, evrensel bir dil yaratma olasılığına karşı, neden ulaştığımız belirli bir analiz düzeyini “nihai” olarak alıp, keşfettiğimiz “ilkeleri” kullanmayalım? Descartes’ın mektuptaki ısrarını hatırlarsak, “gerçek felsefe” ortaya çıkana kadar evrensel dilden bahsetmemiz mümkün değildir. Ancak Leibniz, evrensel dil tezini inşa etmek için ilkelerin önceden bilinmesi gerektiğini söyleyen Kartezyen teze karşı çıkar. Ona göre, tam tersine, *Characteristica universalis*’te söz konusu ilksel düşünceleri keşfetmeye yardımcı olan bir hesaplama aygıtı görmeliyiz. Bilimin ilerlemesi ve bu aygıtın gelişmesiyle birlikte ilkelerin düzeyi gitgide alçalarak temel ilkelere ulaşmamızı sağlar (Eco 1997, 277). Ne var ki, Leibniz’in ömür boyu süren bu çabası, hayal ettiği bir evrensel dilin geliştirilmesiyle sonuçlanmadı. Bununla birlikte, Leibniz’in fikirlerinin özellikle analitik felsefe, matematiksel mantık gibi araştırma alanlarının geliştirilmesinde bir yol haritası çizdiği bir gerçektir (Paleo 2016). Bu fikirler arasında her şeyden önce, mantıkta matematiksel semboller kullanma ve mantıksal kavram kalkülü oluşturma düşüncesi yer alır. Leibniz’in *Characteristica universalis* arayışı neticesinde geliştirdiği bu kavramlar kalkülü, modern mantık terminolojisiyle, değilleme, evetleme ve eşitlik işlemleri için özel sembolleri öngören birinci dereceden bir dil örneğini sunmuştur.

6. Sonuç

Rasyonalistlerin dilin düşünsel içeriği ve mantıksal temeli üzerinde odaklanması ve ampiristlerin dilin algılanır unsurlarının işlevlerini incelemesi ile Yeni Çağın felsefi arayışında dilin imlenen ile imleyen diye iki temel boyutu inceleme kapsamına dâhil edilmiş oldu. Söz konusu çift yönlü sorgulamada her iki felsefi akımın geliştirdiği kuramlar ve ileri sürdükleri iddiaların, gerek dil felsefesinin gerekse dilbiliminin sonraki gelişmesine ivme kazandırdığı aşikârdır.

Özellikle Rene Descartes ve Gottfried Wilhelm Leibniz gibi rasyonalist geleneğin kurucu temsilcilerinin dil konusundaki görüşlerini analiz etmeyi hedefleyen çalışmamızın neticesinde, erken rasyonalistlerin dil görüşlerinde üç temel tema tespit edilmiştir. İlk önce, mevcut kullanımdaki dillerin anlamı iletmede kusurlu olduklarını kabul eden ampirist düşünürlerle hemfikir olan rasyonalistler, dilin işleyişini ve problemleri yönlerini araştırmaya yönelmişler. İkinci olarak, rasyonalistler, ilk sorunun çözüm önerisi olarak bilgiyi mükemmel bir şekilde ifade edebilen ideal bir dil tasarlamaya çalışmışlardır. Üçüncü ortak görüş, rasyonalistler,

geliştirdikleri metafizik kuramları çerçevesinde, dili insan aklını ve dolayısıyla ruhunu temsil eden özel bir yeti olarak görmelerinde belirlenebilir.

İlk konuyla ilişkili olarak, hem Descartes hem de Leibniz'in, dilin başta düşünceyi ifade etmek ve iletişimi sağlamak gibi iki temel işlevi olduğunu ve her iki işlevinde bazı eksiklerin veya suistimallerin meydana geldiğini kabul etmeleridir. Özellikle Leibniz'in, Locke'un görüşlerine yönelik yapıcı eleştiriler çerçevesinde geliştirdiği karşıt argümanlar, dilin işleyişinin ve çeşitli unsurlarının rolünün anlaşılmasına katkı sağladığını görmekteyiz. Leibniz'in fikirlerinin, uygulamalı dil bilgisi çalışmaları yanı sıra, dillerin kökeni ve tarihi konusundaki araştırmalara, etnik ve sosyo-linguistik çalışmalara ilham verdiği söylenebilir.

İdeal dile yönelik Descartes ve Leibniz'in ortaya attığı fikirlerle birlikte, kelimelerin belirsizliğinin ve belirledikleri nesnelere uyumsuzluklarının üstesinden gelmeye yardımcı olacak bir araç olarak yeni bir dilbilgisi geliştirme çalışmaları, özellikle 17.-19. yüzyılların trendini oluşturur. Mükemmel evrensel dil geliştirme çabaları John Wilkins (1614-1672), George Dalgarno (1616 – 1687), Francis Lodwick (1619–1694), Jean Delormel, Joseph de Maimieux gibi araştırmacıların çalışmalarıyla günümüz yapay sembolik diller uygulamalarına kadar uzanmaktadır (Eco, 1997). Özellikle Leibniz'in yorumuyla Karakteristica Universalis arayışına dönüştürülmüş olan söz konusu proje, ileriki zamanlarda Brentano ve Husserl'in fenomenolojisinde, Boole, Frege, Gödel ve Russell'in katkılarıyla analitik felsefe ve modern mantık çalışmalarında yankı bulmuştur. Felsefi bir evrensel dil arayışı, spekülative ve hayali yönlerine rağmen, günümüz bilimine önemli bir teorik altyapı sağlamıştır. Bilgiyi kavramsal bir sistem şeklinde sınıflandırma ve oluşturma prensibi, modern enformasyon kuramları ve bilgisayar teknolojileri için esas olmuştur.

Aynı zamanda, rasyonalistlerin dilin insan zihnine özgü özel bir yetenek olduğuna dair iddiası, ileriki dil felsefesi ve dilbilim çalışmaları için bir ilham kaynağı olmuştur. Bu fikir özellikle Alman Romantizmi ve Klasik Alman felsefesine dil, mantık ve tin özdeşleştirmelerinde izlenebilmektedir. Çağdaş dilbilimci Noam Chomsky'nin Üretici Dilbilgisi Kuramı, rasyonalist geleneğin geliştirdiği evrensel dilbilgisi ve doğuştan gelen fikirler varsayımlarını destekleyerek, dil işleyişinin uzun bir evrim sürecinde gelişmiş olan insan zihninin ve sinir sisteminin evrensel özelliklerine bağlı olarak gerçekleştiğini ortaya koymuştur (Chomsky 2009). Ayrıca Chomsky'nin kuramının temel kavramlarından biri olan dilsel yaratıcılık, dilin en temel işlevinin iletişimden ziyade, düşüncenin ifadesi olduğunu iddia eden rasyonalistlerin görüşlerine destek vermektedir.

Böylece, Yeni Çağ'ın rasyonalist dil kuramlarında, hala dil felsefesi tartışmalarının temel eksenini oluşturan dil ile bilgi, dil ile düşünce ve dil ile dünya arasındaki ilişkiler problematiğinin belirlenmiş olduğunu ve geliştirildiğini görmekteyiz. Bu durum, söz konusu dönemde dile yönelik yapılan verimli çalışmaların değerlendirilmesinin, günümüzde de devam etmesinin gerektiğine işaret etmektedir.

Kaynakça

- Altınörs, Atakan. 2016. *İdealar ve Dil Bağlamında Locke ile Leibniz*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bacon, Francis. 1882. "On the Dignity and Advancement of Learning". In *The Works of Francis Bacon*, collected and edited by J.Spedding, R.L.Ellis and D.D.Heath, volume IX, 13-377. Cambridge: The Riverside Press.
- Bacon, Francis. 2019. *Novum Organum*. Çeviren Talip Kabadayı. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Cassirer, Ernst. 2015. "Kantian elements in Wilhelm von Humboldt's philosophy of language". *Les Études Philosophiques*, 113/ 2, 259 -282.
- Chomsky, Noam. 2009. *Cartesian Linguistics*. A Chapter in the History of Rationalist Thought. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cordemoy, Géraud. 2017. "A discourse on speech." In *Sourcebook in the History of Philosophy of Language Primary source texts from the Pre-Socratics to Mill*, edited by Margaret Cameron, B. Hill & R.J. Stainton, 561-580. Switzerland: Springer.
- Descartes, René. 1991. "Correspondence." Vol. III of *Philosophical Writings*. Translated by J.Cottingham, R. Stoothof, D.Murdook & A.Kenny. Cambridge: Cambridge University Press.
- Descartes, René. 2007. *Felsefenin İlkeleri*. Çeviren Mesut Akın. İstanbul: Say Yayınları.
- Descartes, René. 2020. *Yöntem Üzerine Konuşma*. Çeviren Atakan Altınörs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Descartes, René. 2021. *Yöntem Üzerine Konuşma*. Çeviren İbrahim Utku Bayrak. İstanbul: Karpa Yayıncılık.
- Eco, Umberto. 1997. *The Search for the Perfect Language*. Wiley: Blackwell.
- Formigari, Lia. 1988. *Language and Experience in 17th-Century British Philosophy*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Oxford: Clarendon Press, 1965.
- Humboldt, Wilhelm von.1988. *On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hume, David. 2022. *İnsan Zihni Üzerine bir Araştırma*. Çeviren Cevahir Ceylan. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Klein, J., Brian Joseph and Matthias Fritz, ed. 2017. *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.

Leibnitz, Gottfried Wilhelm. 1916. *New Essays Concerning Human Understanding*. Translated by Alfred Gideon Langley. Chicago-London: The Open Court Publishing Company.

Leibnitz, Gottfried Wilhelm. 1984a. “*Characteristica Univversalis Fikrinin Tarihi*”. Latinceden Rusçaya çeviren G. Mayorova, 412-418, Toplu Eserler, 3.Cilt, Moskova: Mısl. (Лейбниц, Готфрид Вильгельм. Сочинения в Четырех Томах, Том 3, Москва: МЫСЛЬ, 412-418.)

Leibniz, Gottfried Wilhelm. 2010. *Metafizik Üzerine Konuşma*. Çeviren A.Timuçin. İstanbul: Bulut Yayınları.

Locke, John. 1992. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Çeviren Vehbi Hacıkadıroğlu. İstanbul: Ara Yayıncılık.

Ott, Walter R. *Locke’s Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Paleo, Bruno Woltzenlogel. 2016. “Leibniz’s Characteristica Universalis and Calculus Ratiocinator Today”, *Death and Anty-Death*, vol.14, 313-332. Ann Arbor Michigan: Ria University Press.

Spranger, Eduard. 1908. “Wilhelm von Humboldt und Kant”, *Kant-Studien*, 13, 57-129.